

אפשרויות של זיהוי עמדות עיצוריות שאינן ממומשות על פני השטח בעברית הדבורה

שמואל בולוצקי

1. מבוא

בהגייה המזרחית העיצור ע' ממומש כחוכך לוועי קולי, או לפי לאופר, כעיצור לוועי קולי מקורב (לאופר תשס"ט: 113), והעיצור ח' ממומש כחוכך לוועי לא קולי. פרט לחוכך הלועי שהתמזג עם החוכך הווילוני (וגם לאחר המיזוג עדיין משפיע על התנועות שבסביבתו), בעברית הכללית החדשה העיצורים א', ע' וברוב המקרים גם ה' בדרך כלל אינם ממומשים היום על פני השטח, אך יש הטוענים שעדיין אפשר להבחין ברמזים פונטיים לקיומם. לדעת פרר וחיון (Farrar & Hayon 1980), העיצורים הללו מרומזים לעתים על ידי laryngealization, ותכופות יותר על ידי תנועה מוארכת שנוצרה מסמיכות של שתי תנועות דומות שהתמזגו לאחת עם אבדן הפונמה הגרונית (ראו להלן). לטענת לאופר (תשס"ט: 80-83), העיצור הסדקי ממומש לא פעם כ"קוליות חורקנית" (creaky voice) בין שתי תנועות סמוכות וכן בביטויי כאב. כמו כן העיצור ה' ממומש מדי פעם כחוכך סדקי או כ"צליל מנושף" או כ"קוליות לחושה" (breathy voice) בין שתי תנועות (לאופר תשס"ט: 88-99). לדעתו, יש בכך עדות מספקת למעמדם של העיצורים א', ה', ו-ע' כפונמות עצמאיות. על כל פנים, נראה שראוי להבחין בין א' ו-ע' מחד גיסא ובין ה' מאידך גיסא. מימוש "מלא" של סותם סדקי (בין שמקורו ב-א' או ב-ע') מוגבל להברות מוטעמות הטעמה יתרה (Bolozy 1997), ומכיוון שההבחנה בין א' ל-ע' מיטשטשת ממילא, עשוי סותם סדקי להופיע בהברה מוטעמת הטעמה יתרה גם אם נתקיים באותה עמדה עיצור ע' היסטורי, כמו בדוגמה "זה הרעב!" ze hara'av > zeara'av [C714_sp1_100]. אך יש לזכור שמדובר ב-א' או ע' היסטוריים בלבד; כאשר ב-ה' היסטורי עסקינו, המימוש – הנדיר גם הוא כמובן – יהיה כנראה ה' ולא עיצור סדקי, כמו ב"תמהים" tmehim וכיו"ב (ייתכן שגם ה' היסטורי עשוי להתממש כעיצור סדקי במקרים כאלה, אך אין לנו עדויות לכך מן הקורפוס). כך שלפחות

במקרה של א' ו-ע' אין כל הצדקה לטענה שמדובר בשתי פונמות נפרדות, גם אם עדיין קיימים הבדלים מסוימים בהתנהגות התנועות הסמוכות. הערה כללית באשר לכל הדוגמות במאמר זה: כאשר רשומה א', ע' או ה' במישור הייצוג, אין הכוונה כאן לטעון שהעיצור שבו מדובר ממומש בהכרח במשלב כלשהו של השפה. כפי שנראה להלן, מדובר בדרך כלל בעמדה עיצורית תאורטית המקלה את שיוך הצורות למשקלים פרוזודיים.

2. מימוש סותם סדקי בקורפוס מעמ"ד

בשפות אחרות, למשל באנגלית, עשוי להופיע סותם סדקי כתוצר לוואי של הדגשת יתר, כמו במשפט: I said [ʔ]offer, not coffer, או בדיבור מוקפד כדי להפריד בין שתי תנועות סמוכות: [ʔ]ordinate, co[ʔ]operate. נראה שבעברית הופעתו של עיצור זה מוגבלת למילים שבהן מופיעה האות א' או ע' באורתוגרפיה (בתנאים של הטעמה יתרה, כאמור). להלן כמה דוגמות מקורפוס מעמ"ד (כל הדוגמות הן למילים שבהן מופיעה האות אל"ף; לא נמצאו בקורפוס דוגמות למילים שבהן מופיעה האות עי"ן, כדוגמת הפקודה הצבאית "מחסניות טען!" [tʰán]):

(1) "מה זה מואר!" [C714_sp1_004] má ze mu'ár

(2) "אנחנו נראג [שיפטרו אותך!]" [C714_sp4_112] nid'ag

(3) "הוא כואב לי!" [C714_sp1_034] hu ko'ev li > u ko'ev li

בדוגמה 3 הסותם הסדקי מתבטא בשריד קטן; יש קפיצה קטנטונת (spike) בספקטרוגרמה.

בראש המבע יש לעתים שריד של ה' (חוכך סדקי):

(4) "הוא עם עובש" [C714_sp1_028] hu 'im 'óveš > hu im óveš

מקרה נדיר שבו מתממש ה' לא בראש מבע אפשר לראות במשפט:

(5) "ככה זה הנהל" [C714_sp5_074] káxa ze hanóhal > káxa ze hanóal

במקרה זה, ככל הנראה בשל האמוציות שבהבעה, מתממש דווקא ה-ה' של ה"א הידיעה – קרוב לוודאי באירוניה (כנראה כחיקוי דיבור המורה); ה-ה' השני אינו נשמע, או כמעט אינו נשמע.

3. תפקיד הגרוניות לשעבר במשקלי תצורה

אף על פי שמרבית הפונמות הגרוניות ההיסטוריות אינן מגיעות לידי מימוש פונטי, אפשר לטעון (רוזן תשט"ז, שורצולד תשנ"ו, Rosén 1977, Schwarzwald 2004, Boložky 1978, 1997 ואחרים) שעדיין יש להן לעתים תפקיד בעיצוב תצורתה של המילה באמצעות קביעת אופי התנועות שהותירו אחריהן, תפקיד בקביעת מיקום ההטעמה, וכפי שנראה להלן, תפקיד בעיבוד מורפו־סמנטי של פריטים לקסיקליים ובשיוכם למבנים פרוזודיים. עם זאת אין להסיק מכך שכדי להסביר את התפקידים הללו עלינו להניח שעדיין קיימות היום פונמות גרוניות ספציפיות (שאינן ממומשות פונטית) המקבילות לאלו שהתקיימו היסטורית באותה סביבה, ולהסתמך על תכונות אבסטרקטיות כמו [+נמוך] שיש להיפטר ממנה לאחר שמילאה את תפקידה הפונולוגי. אפשר גם להסבירם באמצעות ניתוחים אחרים שאינם אבסטרקטיים. נטען כאן, כפי שכבר עשה בולוצקי (Boložky 1972, 1978), שיש לפונמות הגרוניות לשעבר תפקיד מורפו־פונולוגי כעמדות עיצוריות – ריקות אמנם, אך עדיין עמדות – המספקות לדוברים מידע על אודות שייכות של פריטים לקסיקליים למשקלי שמות או פעלים, ועל אודות "סטיות" מן המצופה במשקלים הללו. אין זה מובן מאליו שהדובר זקוק למשקל כדי לזהות מילים – הנחה כזו טעונה הוכחה אמפירית. ובכל זאת, כאשר מגדירים משקל כמבנה פרוזודי־הברתי, אפשר להניח טנטטיבית שהדובר מודע לקיומו, במיוחד כאשר מובחנת סדירות מסוימת, אפילו חלקית, בין משקל למשמעות. כל דובר יודע, למשל, ש"סגירה" שייכת לאותו משקל כמו "כתיבה" או "פתיחה". הדובר יודע כי מדובר במשקל זה גם כאשר נוספת הברה אוטומטית להקלת ההגייה, כמו ב"נשימה", וקרוב לוודאי גם במקרים של "סטיות" שמקורן בחטפים היסטוריים בלבד, כגון "אכילה". עם זאת, סביר פחות להניח שהדובר משייך צורות כמו חָלוּם או חָמור למשקל קָטוּל, שבו אין סדירות ביחס משקל ומשמעות; או שהוא מייחס צורה כמו "מערכ" לאותו משקל כמו "מזרח", שבו חל שינוי תנועות מעבר לחיטוף ההיסטורי. הוא הדין בשיוך של משקלים תלויי שורשים עלולים למשקלים סדירים. מכל מקום, אם נקבל את ההנחה הבסיסית שאפשר להסתמך, לפחות חלקית, על שיוך למשקלים, לאן משויכות צורות שכללו א' ו'ע' היסטוריים?

4. רמזים לשיוך משקלי על פי הכללות על פני השטח

מרבית הרמזים לשיוך המשקלי באים מקונפיגורציות על פני השטח¹ (אם כי לא תמיד – ראו להלן), ותיאור מונע־קורפוס יספק את המידע המהימן ביותר לקיומן.

מדובר בעיקר בפריטים לקסיקליים; שכן במיליות תפקוד ובמוספיות אין בכך צורך, כיוון שבשל שכיחותן הן קלות לזיהוי ולשחזור גם משריד כלשהו:

(6) [C714_sp2_002] 'et haben > taben "ותשלחין את הבן [שלנו הביתה]"

"אֵת" משוחזרת מתוך ה־i של ta, ו־"ה" מתוך ה־a של אותה ta.

(7) [C714_sp4_120] ke'ílu > kiílu > kílu "ואך הם בכלל כאילו"

אפשר לשחזר מוספיות מן ההקשר בלבד גם אם לא נותר מהן כל שריד, כמו בתחילית של הפעיל ב"הצליח" או בתחילית של גוף ראשון יחיד בעתיד:

(8) [C714_sp1_001] hiclaxt > claxt "הצלחת?"

(9) "הם רוצים שאני אשים את זה עליי" hem rocim še'ani 'asim 'et ze

'alay > emrocimšani(y)asimedzealay > emrocimšanisimedzealay

[C514_2_sp1_028]

(10) [C714_sp5_015] 'ani 'anase > 'ani (y)enase > aninase "אני אנסה"

בשתי הדוגמות האחרונות ה־א' של המדבר אינו מגיע לידי מימוש מלכתחילה, מכיוון שאינו מוטעם. התוצאה היא, כמובן, תנועה בראש ההברה. בולוצקי (תשס"ב, תשע"ג) טוען כי y מוכנס באופן טבעי כהגה מעבר לתנועה הבאה עקב נוכחות ה־i הסופית של "אני". בשל הוזהות שנוצרה עם גוף שלישי יחיד, ייתכן שדוברים מסוימים מרגישים בצורך לכידול בין שתי הצורות, ובשל כך הופכת נוכחות שם הגוף "אני" לחובה. מכיוון שיש כאן עודפות בציון המדבר, התחילית ושם הגוף "אני", אפשר בדיבור שוטף להשמיט את תנועת התחילית, ועם היעלמותה בדיבור שוטף אין עוד צורך בהגה המעבר הבין־תנועתית y.

הגורם הקובע כאן הוא לא בהכרח ההבדל בין מיליות למילים לקסיקליות, אלא קודם כול השכיחות. אם מילה לקסיקלית שכיחה דייה, ולכן קלה לשחזור, קורה שגם התנועה הראשונה של הגזע אוברת בלי להשאיר כל שריד או רמז לפונמה גרונת־לשעבר, כל עוד ההברה שבה היא מופיעה אינה מוטעמת ואינה חיונית לזיהוי משקל או בניין:

(11) [C714_sp1_003] ha'emet hi > mét(i) "האמת היא"

גם ה־e שבראש הגזע נשמטת.

(12) [C714_sp4_128] ma hu 'amar > máumar "מה הוא אמר"

(13) "הייתה [בשנת שבתון]" hayta > ta [C714_sp3_095]

כאן נשמט הרצף hay כולו; נראה ששכיחותה הגדולה של המורפמה מאפשרת זאת.

(14) "מה העניינים?" ma ha'inyanim > mányanim [C514_2_sp1_003]

(15) "אי-אפשר בלי" 'i 'efšar bli > iefšar bli > ifšarbli [C714_sp2_040]

ברצף כזה של שתי תנועות אי-אפשר, כמובן, להשמיט את i, אולי מכיוון שהיא כל מה שנותר מתחילית השלילה אי-, ולכן מחויבת מבחינה הקשרית תחבירית, אך גם משום שהטעמתה מגנה עליה מפני השמטה.

ברדיון להלן נציג כמה הכללות על פני השטח המעידות על נוכחות של עמדה עיצורית שאינה ממומשת בפריטים לקסיקליים טיפוסיים (היינו, שאינם שכיחים במיוחד), אך מעידה על שייכות למשקל, ולאחריהן נציג מקרים שבהם הקונפיגורציות על פני השטח אינן מספיקות, ויש להיעזר בייחודיות הצורה או בהקשר.

4.1 תנועה בראש ההברה

בעוד בעברית הקלאסית מרבית ההברות פותחות בעיצור, וכל תנועה בראש הברה חייבת ב"תמיכה" של פונמה "גרונית" כלשהי (למעט וי"ו חיבור בשורוק ותנועה שלאחריה "פתח גנובה"), אין הכללה זו תקפה עוד בעברית הישראלית – לפחות לא באותה מידה. ייתכן שהתנועה בראש ההברה בעברית הישראלית פשוט החליפה את העיצור שאבד (אפשרות שנרמזה, למשל, אצל רוזן תשט"ז ואצל Bolozky 1972). אך גם אם זהו המצב, נראה כי תנועה זו היא בדרך כלל עדות לעמדה עיצורית המהווה אמצעי פשוט וישיר לזיהוי המשקל. יש שיטענו שהקישור של צורות הכוללות תנועות בראש ההברה למשקלים סדירים נובע מאוריינותו של כל דובר הכותב עברית בהשפעת האורתוגרפיה (על אודות השפעת האורתוגרפיה על השפה ראו Neuman 2010 [a,b], Bentur 1978 [a,b]), אך לא נסתייע כאן בהסבר תלוי אורתוגרפיה, בעיקר משום שאין לו תמיכה מעדויות מלשון ילדים שטרם למדו קרוא וכתוב, וברוב המקרים גם אין לו תמיכה מדוברים מבוגרים, בעיקר מאלו שאינם אורייניים במיוחד.

דוגמות מן הקורפוס:

(16) "הקומה העליונה" hakoma ha'elyona > akoma elyona

[C714_sp1_007]

העמדה העיצורית של ה'ע' מרומזת ב-ה' (ה' a של ה' הידיעה מתמזגת עם ה'-a הסופית של "הקומה").

[C714_sp2_009] hicil > ecil "הציל" (17)

העמדה העיצורית מזהה את הצורה במשקל הֶטִיל (במקום הֶטִיל במקרה זה) בשל אנלוגיה בין הגזרות (שורצולד תשל"ז, תש"ם, Bolozky, Schwarzwald 1984, Bolozky) והגיית ההפעיל של היום כהפעיל ולא הפעיל (Bolozky, שם).

[C714_sp4_008] bake'ara > bakeara "בקערה" (18)

העמדה העיצורית משייכת למשקל קֶטְלָה (תוספת e- היא פונטית אוטומטית, ראו רוזן תשט"ז, Rosén 1977) – אם כי אפשר גם להניח שיוך למשקל CeCaCa.

[C714_sp4_09] me'arbévet > mearbévet "מערכבת" (19)

העמדה העיצורית משייכת את הצורה למשקל קֶטְלָל.

[C714_sp4_019] 'ómek > ómek "עומק" (20)

[C714_sp1_030] 'óxel > óxel "אוכל" (21)

בשתי הדוגמות הנ"ל (20, 21) הצורה משויכת לסגוליים.

[C714_sp2_009] ra'it > rait "ראית" (22)

העמדה העיצורית משייכת את הצורה לגזרת ל"י.

4.2 תנועה ארוכה או ארוכה-למחצה

כאשר לפני תנועה שבראש ההברה מופיעה תנועה זהה או קרובה לה מאוד, העמדה העיצורית שאינה ממומשת מרומזת בשתי תנועות זהות בסמיכות, או בתנועה ארוכה (שנוצרה ממיזוג שתי התנועות) המלווה לעתים בשינוי פנימי בגובה הטון, או בתנועה מוארכת קמעה (עם או בלי שינוי בגובה הטון).

דוגמות בתוך המילה:

א. תנועה ארוכה (או לחלופין, שתי תנועות זהות בסמיכות) ללא שינוי בגובה הטון:

[C714_sp3_069] pa'amáim > paamáim "פעמיים" (23)

[C514_2_sp1_129] ša'alu 'oto > šaaluto "שאלו אותו" (24)

[C714_sp4_038] ma'adif > maadif "מדיף" (25)

[C714_sp2_086] letahalix > letaalix "לתהליך" [מדנין] (26)

(27) [הוא ציפה שתעצור] taa+'cor > taacor (שתי תנועות)

[C714_sp3_065]

(28) "לעמוד" la'amod > laamod (שתי תנועות) [C714_sp3_067]

(29) "במהלך [השיעור]" bemaalax > bemahalax (שתי תנועות)

[C714_sp3_104] – שתי תנועות, ללא שינוי בגובה הטון.

(30) "אנחנו הולכים לאכול" nolxim leexol > nolxim l+e'exol [anax]nu holxim

[C714_sp4_032]

תנועה ארוכה בטון גבוה יציב. כיוון כזה של "אנחנו הולכים" אינו שיטתי, ומתרחש ככל הנראה בשל שכיחותו הגדולה של הרצף "אנחנו הולכים (ל-)". מעניין שכאשר חל כיוון כמו aninase > (y)enase > 'ani > 'ani 'anase (הוצג לעיל), קורה לעתים בדיבור שאינו מוקפד שמן הרצף נותר רק העיצור n, וכזה עשויה להיות לו משמעות כפולה, שריד של "אני" או שריד של "אנחנו": nsader ed ze maxar עשוי להיות כיוון של anisader ed ze maxar או של naxnu nsader ed ze maxar.

ב. תנועה ארוכה (או לחלופין, שתי תנועות זהות בסמיכות) עם ירידת טון בחלקה השני של התנועה או בין התנועה הראשונה לשנייה:

(31) "משעמם" meša'amem > mešaamem [C514_2_sp1_033]

ירידת טון בחלק השני של התנועה.

(32) "קורעת אותו" korá'at 'oto > koráat oto [C714_sp4_011]

תנועה אחת ארוכה שבחלקה השני ניכרת ירידה בגובה הטון.

(33) "פעמיים" pa'amáim > paamáim [C714_sp2_009]

ירידת טון קלה.

ג. תנועה ארוכה (או לחלופין, שתי תנועות זהות בסמיכות) עם עליית טון בחלקה השני של התנועה או בין התנועה הראשונה לשנייה:

(34) "גם פעם הקודמת" gam pa'am akodémet > gam paam akodémet

[C714_sp2_079]

שתי תנועות, עלייה מסוימת בגובה התנועה השנייה.

ד. תנועה מוארכת במקצת ללא שינוי מהותי בגובה הטון:

(35) "בעייתיים" ba'yatim² > ba'ayatiyim/ba'ayatiyim [C714_sp1_093]

תנועה אחת, לא ארוכה במיוחד, עם עלייה קטנה מאוד בגובה בסופה (אולי השפעת ה־y העוקב?).

(36) "לאכול" [C714_sp1_057] le'exol > le:xol

תנועה אחת ארוכה מעט עם עלייה קטנטונת בגובה הטון בסופה.

דוגמות עם סופיות:

(37) "תוציאי [לי]" [C714_sp1_065] toci'i > toci

תנועה אחת מוארכת מעט, גובה הטון יורד בחלקה השני.

(38) "תביאי תביאי" [C714_sp1_087] tavi'i tavi'i > tavii tavi

חיקוי של שיר, אך צורת הדיבור טבעית לדוברת. ההיקרות הראשונה נשמעת כשתי תנועות, הטון בתנועה שנייה גבוה משמעותית מזה שבראשונה; ההיקרות השנייה נשמעת כתנועה אחת בלבד, והעלייה בגובה הטון מתונה יותר. ביטול ההבדל בין זכר לנקבה הכרוך בכך אינו נדיר: כך לדוגמה "הגיע" ו"הגיעה" ממומשות כ־igía וכי"ב (רוזן תשט"ז).

דוגמות עם יסודות קליטיים:

(39) "הענק" [C714_sp1_006] ha'anak > aanak

תנועת a ארוכה אחת (או לחלופין, שתי תנועות דומות) עם ירידה משמעותית למדי בגובה הטון.

(40) "ההלחנה" [C714_sp1_054] hahalxana > aalxana

תנועת a ארוכה אחת (או לחלופין, שתי תנועות דומות) עם ירידה משמעותית למדי בגובה הטון.

(41) "מעיסת נייר" [C714_sp1_014] me'isat neyar/niyar > miisat niyar

תנועת i אחת ארוכה עם עלייה קטנה בעוצמת החלק השני, אבל ללא שינוי בגובה הטון בתוך התנועה המשותפת (התנועה של המ"ם התחילית יכולה בעצם להיות גם i מלכתחילה).

(42) "יש לי פה אחד בעבודה" [C514_2_sp1_111] yeš li po 'exad ba'avoda > yeš li po

exad ba:voda

תנועה אחת (מוארכת קצת?) עם ירידה קטנה בטון בסופה.

(43) "שזה העבודה שלך" $\text{šeze ha'avoda šelax} > \text{šeze a'voda šelax}$

[C714_sp4_129]

תנועה אחת מוארכת קצת אך באותו גובה טון, פחות או יותר.

4.3 תנועת a בסוף המילה שלפניה תנועה מוטעמת

במערכת השם תנועת a בסוף המילה שלפניה תנועה מוטעמת (בהברה הקודמת) מרמזת על עמדה עיצורית "ריקה" אחריה בסוף המילה (ההכללה מוגבלת למערכת השם בשל קיום צורות כמו רָצָה לנַקְבָה, וכן הנה, שמה, הלאה ועוד):

(44) "רגע" $\text{réga} > \text{réga}$ [C714_sp4_064]

(45) "גובה" $\text{góvah} > \text{góva}$ [OCh_sp1_518]

דוגמות 44 ו-45 מזוהות כשייכות לסגוליים.

4.4 "פתח גנובה"

ברצף של שתי תנועות בסוף מילה השייכות לגזע, האחרונה a וקודמתה תנועה מוטעמת אחרת שאינה a, תנועת a הסופית ("פתח גנובה") מרמזת על עמדה עיצורית אחריה (פונמה גרונית שאבדה): "ידוע" yadúa (משקל קטול), "גבוה" gavóa . לעומת זאת, בצורות כמו "הביאה" hevía-évía , שבהן a היא חלק מן הסופית, העמדה העיצורית המרומזת היא, כמצופה, בראש ההברה. מעמדה של a כחלק מן הסופית מסייע גם בהבחנה בין "הודיע" ל"הודיעה"; שתי הצורות זהות פונטית, ושיוך התנועה a לגזע בצורה הראשונה ולסופית בשנייה מסייע בהבחנה (אם כי ברור שההבחנה העיקרית היא פשוט על פי ההקשר). דוגמות:

(46) "בשבוע הוגים" $\text{bešvúa xugim} > \text{bešvúa xugim}$ [C714_sp4_026]

(47) "לא יודע" $\text{lo yodéa} > \text{ló'déa}$ [C714_sp2_008]

4.5 הגאי מעבר אוטומטיים

הגאי מעבר w, y בין תנועה גבוהה לתנועה אחרת מעידים לעתים על אבדן הפונמה הגרונית. ה־i או ה־u שנוותרו עם אבדן העיצור ההיסטורי גורמות לא פעם להכנסת הגה מעבר ביניהן לבין התנועה הבאה אחריהן (šmuwa , šiyur); או לחלופין, העיצור שאבד הופך להגה המעבר עצמו (ראו לעיל). לעתים ה־i הבסיסית מתמזגת עם הגה המעבר שהוכנס: $\text{iy} > \text{y}$. הכלל נכון רק חלקית: במילים מסוימות הגה המעבר

האוטומטי הוא תוצאה של "פתח גנוכה" היסטורית ($\text{rúax} > \text{rúwax}, \text{šalíax} > \text{šalíyax}$), ובמקרים אחרים מדובר ב־y בסיסית: סיום, איום, שיוור ועוד.

דוגמות להגה מעבר המעיד על אבדן העמדה העיצורית:

(48) "שיעור שלם" $\text{[C714\_sp5\_053]} \text{ší'ur šalem} > \text{šyur šalem}$

i־ מתמזגת עם הגה המעבר y.

כך קורה גם ב"בואי" בדוגמה הבאה:

(49) "אז בואי אני אגיד לך מה" $\text{'azbo'i'ani'agid lax ma} > \dots \text{ani yagid lax...}$

$\text{[C714\_sp4\_095]} \text{azboynyagidlaxma}$

(50) "אני יגיד לך" $\text{[C714\_sp4\_099]} \text{'ani'agid lax} > \text{aniyagidlax}$

בדוגמות של גוף ראשון נראה שכבר יש כאן תהליך של גרמטיזציה מחודשת, שכתוצאה ממנו תחילית הגוף הראשון היא y- (בולוצקי תשע"ג). ההבדלים, או ההפרשים, בין i־ ל־y ובין u־ ל־w הם כה זעירים, שבדרך כלל קשה להבחין ביניהם. כך קורה גם ברצף e-a: "ריח" réyax . אם שתי התנועות ברצף נשמרות, הגה המעבר מקל את ההגייה.

5. קשיים בשחזור

במקרים לא מעטים אי־אפשר לשחזר עמדה עיצורית אך ורק על פי רמזים על פני השטח. בחלקם המילה או הרצף הם ייחודיים, ושחזורם על ידי הדובר הוא פשוט; במקרים אחרים רק ההקשר (לשוני או חוץ־לשוני) מאפשר הבחנה מורפולוגית (במרבית הדוגמות להלן מדובר במילים ייחודיות או ברצפים ייחודיים – אלא אם כן צוין אחרת).

5.1 אחרי עיצור חוסם ולפני תנועה

כאשר העיצור שאבד הוא השני ברצף של שני עיצורים, העיצור שלפניו בא בראש ההברה שגרעינה הוא התנועה, דהיינו, התנועה השוררת לאחר היעלמות הפונמה הגרונית אינה בראש ההברה, ואז אי־אפשר לשחזר את עמדת העיצור של המשקל על פי מה שנצפה על פני השטח. יש מקרים שבהם אין לכך חשיבות, מכיוון שאין צורך להניח עמדה עיצורית שאינה ממומשת, כמו למשל כשמדובר בשמות עצם שאינם משתנים ושאינן למעשה כל צורך לשייכם למשקלים, כך לדוגמה:

(51) [C714_sp2_090] ma pít'om > ma pitom "מה פתאום"

ההקשר שולל כל אפשרות של הבנת הרצף כ"פיתום".

ברוב המקרים הזיהוי יכול להיעשות על סמך היכרות עם הצורות ה"מלאות" ועל סמך קישורים פנימיים שאפשר לעשותם. הדבר נכון במיוחד בזיהוי הפועל וכן בשיוך שמות עצם מסוימים למשקלים, גם אם חסר בהם מרכיב כלשהו, לדוגמה:

(52) [C714_sp1_032] šom'im > šomim "שומעים [במחקר]"

סביר להניח שהתקצרות "שומעים" ל"*שומים" יוצרת מילה שאינה בלקסיקון. מכיוון שאין היא שייכת לשורש דו-עיצורי או עלול (ש-מ או שו-מ), בררת המחדל היא שורש תלת-עיצורי, ועמדה עיצורית ב'ל' הפועל היא הסבירה מכולן – "שומעים" היא המילה הייחודית הזמינה ביותר כאן. או פשוט יותר: אפשר להניח שבמקרים האלה יש קישור לשומע, שומעת ודומיהם, שבהם ברור קיומו של העיצור הגרוני.

דוגמות נוספות:

(53) [OCh_sp1_046] šenas'a > šenasa "שנסעה [ביג'ין עד מוסקבה]"

במקרה זה קיימת הומופניה פוטנציאלית ברורה; רק ההקשר יבדיל בין "שנסעה" ל"שנסע".

(54) [C514_2_sp1_009] rák šeted'i > rákštedi "רק שתדעי"

(55) [C714_sp3_119] yid'agu > idagu "להם ידאגו ושיפטרו אותה]"

(56) [C714_sp5_068/080/081] niš'ar 'od > nišárod "נשאר עוד [צ'יפסים]?"

(57) [C714_sp2_020] terag'i > teragi "תירגעי"

העמדה מזהה צורת נפעל; זו איננה צורת ל"י בפיעל כמו "תִּרְמִי". נראה שהקישור עם נִרְגַע מקל את הזיהוי.

(58) lo mat'im lexa > lo matim lexa "לא מתאים לך [היום]?"

[C714_sp3_025]

מן ההקשר ברור שאין מדובר ב"מטים".

(59) [OCh_sp1_390] madhim > madim (×3) "מדהים מדהים מדהים"

מן ההקשר ברור שאין מדובר ב"מדים" ההומופוניית.

[C714_sp5_062] pit'om hi co'éket > pitom icéket "פתאום [היא צועקת]"

5.2 התכווצות תנועות סמוכות לתנועה קצרה

5.2.1 התכווצות שתי תנועות זהות לתנועה קצרה אחת

רצף של שתי תנועות זהות, המתקבל עקב אבדן הפונמה הגרונית, אינו מתמזג תמיד לתנועה ארוכה או ארוכה-למחצה; לעתים התוצאה היא התקצרות (שתי) התנועות לתנועה אחת קצרה רגילה. בהקלטות אקראיות שאסף בולוצקי היה נראה שכיוון של שתי תנועות בסיסיות לתנועה אחת קצרה אחת אופייני לדיבור שאינו ילידי ('ani ma'amin > ani mamin, leda'ati > ledati). אך לאור המחקר שלפנינו, נראה שהכללה זו אינה מדויקת: הקורפוס מראה שלא פעם התופעה באה לידי ביטוי גם אצל דוברים ילידים. דוגמות:

א. בתוך הגזע:

(61) [C714_sp1_154] 'af pá'am > áfpam "אף פעם"

תנועה אחת קצרה, בבירור. ההתקצרות בולטת במיוחד מכיוון שבצירוף הפונולוגי "פעם" איבדה לחלוטין את הטעם, והצירוף הפך למילוני בהיעדר תנועה ארוכה (ראו גם שיר הילדים "פעם הייתי בתימן, שם ראיתי, שם ראיתי כושי קטן..."). הרצף áfpam הוא ייחודי, כמובן.

(62) [C514_2_sp1_054] hišta'amema > ištamema "השתעממה"

(63) 'at yodá'at > at yodat "את יודעת"

[C714_sp4_072/097]

(64) ze hi šára bahofa'a > ze i šára baofa "זה היא שרה בהופעה"

[C714_sp1_083]

מן ההקשר ברור שלא מדובר ב"באופה".

ב. בין המוספית לגזע:

(65) [C714_sp4_068] ma'avira > mavira "אני מעבירה [לתחילת הדיסק]"

(66) [C714_sp2_070] ma la'asot > ma lasot "מה לעשות"

(67) [C714_sp2_071] hem ya'asu > em yasu "הם יעשו [משו]"

(68) [C714_sp3_046] ta'ase káxa > tase káxa "תעשה ככה"

(69) [C714_sp3_118] ta'ase > tase "ולא תעשה [אימונים יותר קלים]"

ברוגמות 66-70 הפועל הוא "לעשות", ויכול להיות שחלה בו הפחתה קבועה.

(70) "אני רוצה גם לעשות כאלו דברים" 'ani roca gam la'asot ka'elu

dvarim > ...lasot... [C714_sp1_012]

ב"לעשות" שתי התנועות התמזגו בכירור לתנועה קצרה אחת, וזו כמובן דוברת ילדית. ייתכן שהדגש היתר על "גם" מביא לקיצור התנועה הבאה אחריה (עניין של חילופי מקצב חזק-חלש). כך גם במשפט:

(71) "הוא אמר" אני לא מאמין" 'ani lo ma'amin > anilomamin

[C514_2_sp1_175]

ה"לא" מודגש ולכן ההשמטה ברורה יותר.

(72) "כשיהיה" kšeyihye > kšeyihye > kšeye [C714_sp1_009]

סביר להניח ששתי ההיקריות של i התמזגו ואבדו לפני ה-y הקרוב להן, ושה-y של התחילית ושל השורש התמזגו לאחת. כך גם בצירופים "אבל שיהיה" aval [C714_sp4_012] šiye, "שיהיה" [C714_sp4_023] šiye.

5.2.2 הידמות תחילית בתנועות e לתנועה שאחריה והתכווצות תנועות

כאשר התנועה הראשונה היא e שאינה מוטעמת, והיא באה לפני הברה בלתי מוטעמת אחרת, היא נוטה להיטמע בתנועה הבאה אחריה בשל חולשתה היחסית (ברוב המקרים מדובר ב-e תחילית, או בכזו שהיסטורית נועדה לפצל רצף עיצורים). כתוצאה מהיטמעות ה-e נוצרת תנועה ארוכה, שבדיבור שאינו מוקפד מתקצרת לתנועה קצרה (בולוצקי תשס"ב); אפשר גם לטעון שבמקרים שבהם התוצאה הסופית היא תנועה קצרה, ה-e פשוט נשמטת מלכתחילה.

(73) "להלכת" להגיד" lelagid > laagid > lehagid [C714_sp3_050]

(74) "ואיך אפשר" להמשיך [אחרי כזה דבר] lamšix > laamšix > lehamšix

[C514_2_sp1_288]

(75) "לא תוכלי" להאשים [אותי יותר] lašim > laašim > leha'ašim

[C514_2_sp1_317]

מן ההקשר ברור שלא מדובר ב"לָשים".

(76) "ואבל צריך" להיזהר [על ה...ה] lizaer > liizaer > lehizaher

[C714_sp5_083]

זה גם מקביל למגמה ליצור את המקור ישירות מן העתיד – תיזהר-ליזהר, תיכנס-ליכנס).

(77) "להצטרף" liictaref > liictaref > lehictaref [C714_sp1_135]

(78) "מעניין" manyen > maanyen > me'anyen [C714_sp1_126]

(79) "לריון" lerayon > leerayon > nixnesa leherayon

[C514_2_sp1_121]

חוץ מן הדוגמה "מעניין" כל הצורות הן של שם הפועל עם למ"ד, והן נגזרות מן הגזע של צורות העתיד, ממש כמו בלשון חכמים. מקרה מעניין הוא הצורה "להדליק", המופיעה שלוש פעמים ב-C714. בכל שלושת המקרים ה-e נשמרה וההגייה היא leadlik; הצורה לא מומשה כ-ladlik. ייתכן שזה עניין מקרי, ואולי זה נובע משכיחותו הנמוכה יחסית של הפועל להדליק, בניגוד לפעלים האחרים שהודגמו.

סיכום

אף על פי שהעיצורים הגרוניים א', ע' ו-ה' אינם ממומשים פונטית בעברית של היום, ניסינו להראות במחקר זה, באמצעות בדיקה מדוקדקת של הקורפוס שבידינו, שהדוברים מסוגלים בכל זאת לזהות עמדות עיצוריות במקומות שבהם התקיימה פונמה גרונית היסטורית, ולהסתייע בעמדות העיצוריות הללו בשיוך צורות חריגות לכאורה למשקלים. הסקירה הראתה שבמקרים רבים אפשר לשחזר עמדה עיצורית מקונפיגורציות על פני השטח, אך לא תמיד. במקרים שהדבר אינו מתאפשר, אפשר לשחזר ללא קושי מילה או רצף ייחודיים; ואם הרצפים אינם ייחודיים, הדובר משתמש בהקשר כדי להבחין הבחנה מורפולוגית בין מילים הומופוניות או בין רצפים הומופוניים.

ביבליוגרפיה

- בולוצקי ש'. תשס"ב. "שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת". בתוך: ש' יזרעאל (עורך). **מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל** (תעודה יח). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב. 278-239.
- בולוצקי ש'. תשע"ג. "הגה המעבר y בנטיית העתיד בעברית הישראלית". **מחקרים בעברית החדשה ובמקורותיה, אסופות ומבואות** 14. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית. 117-124.
- לאופר א'. תשס"ט. **פרקים בפונטיקה ובריטום פונטי**. ירושלים: מאגנס.
- רון ח"ב. תשט"ז. **העברית שלנו**. תל אביב: עם עובד.
- שורצולד א'. תשל"ז. "ייצוגם הלקסיקאלי של הפעלים העלולים". **בלשנות עברית חפ"שית** 12. 25-36.
- שורצולד א'. תש"ם. "מעלילות הפועל העלול". **בלשנות שימושית** 2. 63-76.

שורצולד (רודריג) א'. תשנ"ו. "הוראת הכתיב בשיטת החילופים המורפונמיים". בתוך:
 א' (רודריג) שורצולד ו' שלזינגר (עורכים). **ספר הדסה קנטור: אסופת מחקרים
 בלשון**. רמת גן: חן, 196-204.

- Bentur E. 1978[a]. *Some Effects of the Orthography on the Linguistic Knowledge of Modern Hebrew Speakers*. Ph.D. dissertation (unpublished). University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Bentur E. 1978[b]. "Orthography and the formulation of phonological rules". *Studies in the Linguistic Sciences* 8, 1. 1-24.
- Bolozky S. 1972. *Categorial Limitations on Rules in the Phonology of Modern Hebrew*. Ph.D. dissertation (unpublished). University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Bolozky S. 1978. "Some aspects of Modern Hebrew phonology". In: R. Aronson Berman, *Modern Hebrew Structure*. Chapter II. Tel Aviv: Universities Publishing Projects. 11-67.
- Bolozky S. 1997. "Israeli Hebrew phonology". In: A. S. Kaye & P. Daniels (eds.). *Phonologies of Asia and Africa*. Vol. 1. Winona Lake: Eisenbrauns. 287-311.
- Bolozky S. 1999. *Measuring Productivity in Word Formation: The Case of Israeli Hebrew*. *Studies in Semitic Languages and Linguistics* 27. Leiden: Brill.
- Farrar Ch. & Hayon Y. 1980. "The perception of the phoneme *aleph* in Modern Hebrew". *Hebrew Annual Review* 4. 53-78.
- Neuman Y. 2010. *L'influence de L'écriture sur la Langue*. Ph.D. dissertation (unpublished). Sorbonne Nouvelle University Paris III.
- Rosén H. B. 1977. *Contemporary Hebrew*. The Hague: Mouton.
- Schwarzwald (Rodrigue) O. 1984. "Analogy and regularization in morphophonemic change: The case of the weak verbs in Post-Biblical Hebrew and Colloquial Modern Hebrew". *AfroAsiatic Linguistics* 9, 2. 87-100.
- Schwarzwald (Rodrigue) O. 2004. "Modern Hebrew consonant clusters". In: D. Diskin Ravid & H. Bat-Zeev Shuldikrot (eds.). *Perspectives on Language and Language Development: Essays in Honor of Ruth A. Berman*. Dordrecht: Kluwer. 45-60.